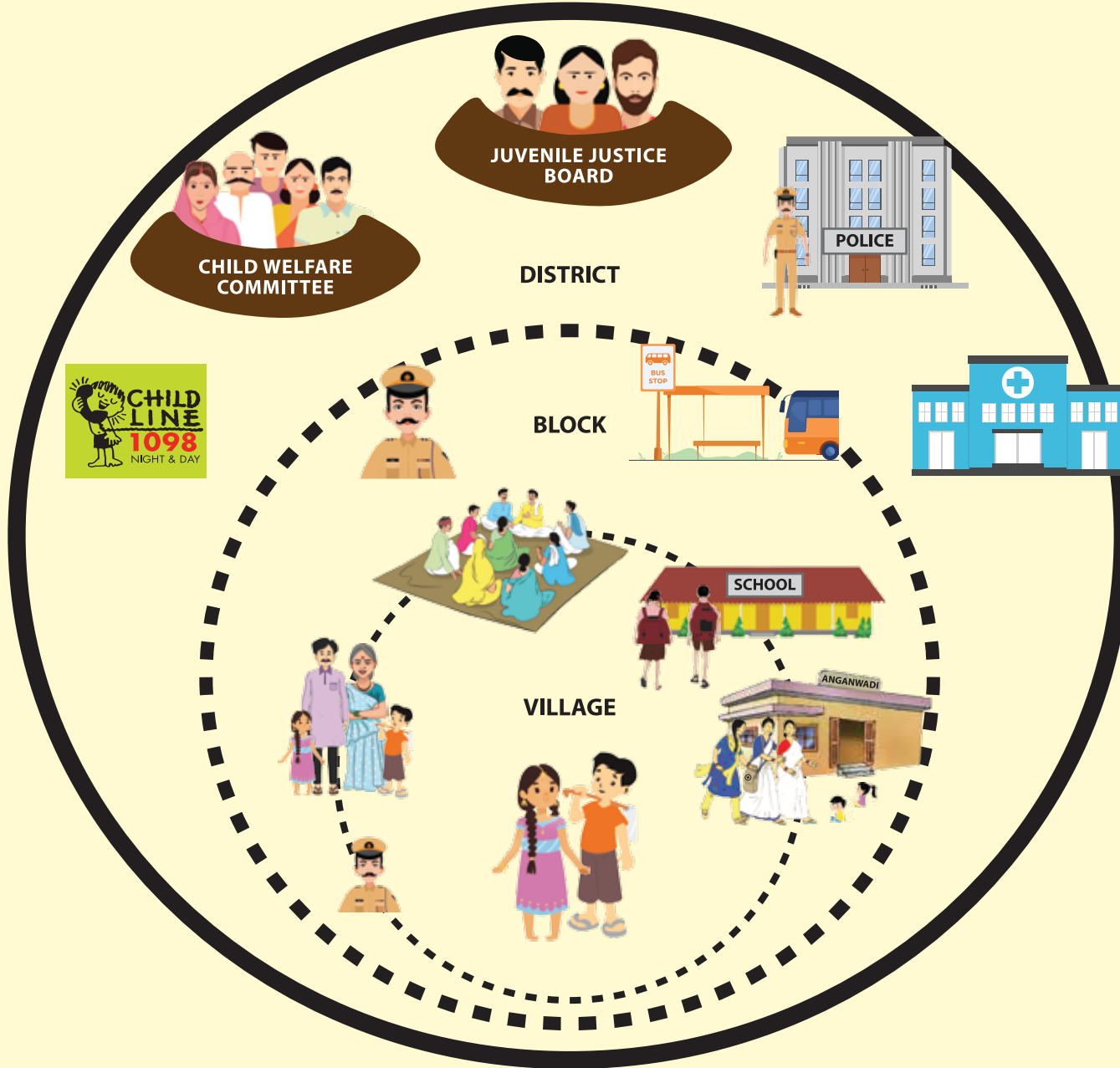

स्वतःचे कुटुंब आणि वस्तीत बालके सुरक्षित असल्याची खातरजमा ठेवण्यासाठी कोण सर्वोत्तम ठरते?

गाव पातळीवरील वस्ती सदस्यः

- बालक आणि कुटुंबांच्या जवळचे असतात.
- जोखीम, गरजा आणि बालक समस्यांवरील हालचालींकरिता सर्वोत्तम घटक मानले जातात.

बालके स्वतःचे कुटुंब व वस्तीच्या सुरक्षित कवचातून बाहेर पडू नये यासाठी स्थानिक प्रयत्न आणि पर्याय प्रतिबंधाकरिता मदतीचे ठरतात.

गाव बाल संरक्षण समितीचे सदस्य कोण असतील?

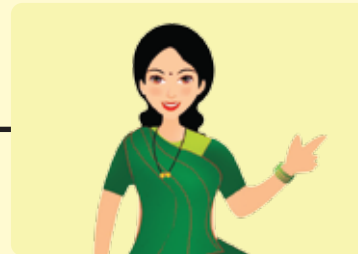
राज्य शासनाच्या अधिसूचनेनुसार बाल संरक्षण सेवा योजनेद्वारे शिफारस करण्यात आलेले सदस्य. यांना समाविष्ट करण्याची काळजी आपण घेतली पाहिजे:

गाव पातळीवरील सेवा बजावणारे आणि गावामधील अन्य कार्यरत समितींचे सदस्य (बचत गट, शाळा व्यवस्थापन समिती, युवा गट इ.)

संपूर्ण गावाच्या सर्वसमावेशकता आणि सादरीकरण खातरजमा करणारे वस्तीमधील सदस्य (लिंग, भौगोलिकता, जात, धर्म, क्षमता, आर्थिक स्थिती इ.)

व्हीसीपीसी कामकाज साह्य आणि बककटीकरणाला हातभार लावणारे कौशल्यासह वस्तीमधील सदस्य (वाचन-लेखन क्षमता, नेटवर्क, संवाद कौशल्ये)

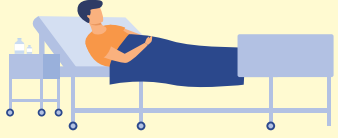

पालकांना कोविडची लागण झाल्यास व्हीसीपीसी बालकांना कशापद्धतीने पाठबळ देते—

ज्या बालकांच्या पालकांना कोविडची लागण झाली आहे/जे रुग्णालयात भरती आहेत/किंवा मृत झाले आहेत, त्यांना सहज सुविधा मिळते आहे, याची खातरजमा केली पाहिजे :

- शिजवलेले गरम अन्न, शिधा, पाणी, साबण, स्वच्छताविषयक साहित्य
- मध्यवर्ती वस्ती पातळीवरील साहित्याद्वारे हातमोजे, सैनिटायजर, मुखपट्टी/मास्क, तापमापक, ओआरएस, ताप नियंत्रणात ठेवणारी औषधे.

- आरोग्य देखरेखीकरिता साह्य/पालकांसाठी रुग्णालय भरती
- मुलांना फोनच्या साह्याने त्यांच्या पालकांसमवेत संपर्क साधून देण्यास साह्य तसेच बालकांना पालकांच्या आरोग्य स्थितीची नियमित माहिती उपलब्ध करून देणे
- मूल घरी एकटे असल्यास त्याच्यावर 24X7 देखरेख आणि निरीक्षण

- भावनिक आधार, सल्ला आणि मार्गदर्शन
- पालकांचा मृत्यू झाल्यास त्यांच्या अंत्यसंस्काराकरिता मदत करणे
- नातेवाईकांचा शोध घेणे, पालकांनंतर बालकांचे संगोपन करणारे/त्यांना आपल्या सोबत घेऊन जाणारे नातलग/गावकव्यांना संपर्क साधणे, त्यांचा संपर्क तसेच पत्त्याची नोंद ग्राम पंचायत प्रमुख/आरडब्ल्यूए अध्यक्ष/प्रभाग प्रतिनिधी/नगरसेवक/बाल संरक्षण समितीकडे नमूद करणे

- वस्तीमधील कुटुंब आणि बालकांची ओळख, गोपनीय ठेवणे, त्यांच्या सन्मान आणि संरक्षणाची खातरजमा ठेवणे. छायाचित्रे, संपर्क माहिती इत्यादी सार्वजनिकरीत्या, मीडियात किंवा व्यक्ती अथवा कुटुंब/बालकांना मदत/साह्य न देणाऱ्या आस्थापनात प्रसिद्ध करून नयेत.

- ज्या बालकांचे पालक रुग्णालयात उपचार घेत आहेत, त्या वस्तीमधील बालकांकरिता बाल संरक्षण समिती/अंगणवाडी कार्यकर्ते यांच्या देखरेखीखाली तात्पुरत्या स्वरूपातील विलगीकरण सुविधा आणि तात्पुरत्या स्वरूपातील निवासी सुविधा

- ज्या बालकांना काळजी घेणारे नातेवाईक नसतील बालकांसाठी तात्पुरती/दीर्घकालीन/कायमस्वरूपी देखरेखीसाठी चार्डललाईन 1098/बाल कल्याण समिती/जिल्हा बाल संरक्षण कक्ष सोबत बालकांकरिता पर्याय समवेत समन्वय साधणे.

महासाथीत आणि त्यानंतर व्हीसीपीसी 'द्वारे बाल संरक्षणाचा प्रचार कसा करण्यात येतो?

- कोविड-19 च्या अन्य लाटेचा परिणाम तरुण पालकांवर झाल्यास, मुलांची काळजी घेण्याची इच्छा असलेले, नात्यात नसणारे कुटुंब/व्यक्ति (गावातील लोक), जे तात्पुरती काळजी घेऊ इच्छितात आणि ज्यांना बाल कल्याण समितीची सुयोग्य व्यक्ती म्हणून मान्यता लाभली आहे.

- वस्तीमधील जोखमीत असणारी कुटुंबे (जसे एकल पालक, रोजगार साधन नसलेले, वैद्यकीय समस्या असलेले, दिव्यांग, मानसिक आजार इत्यादी ग्रस्त असलेले पालक इ.चा) चा शोध घेणे
- सार्वजनिक वितरण योजना, मनरेगा, निवृत्ती वेतन, प्रायोजकत्व, मध्यान्ह-भोजन, शिष्यवृत्ती योजना आणि अन्य कोविड संबंधी साह्य/भरपाई/केवळ मदत म्हणून केलेले अर्थसाह्य यांसारख्या सामाजिक संरक्षण योजना उपलब्ध करून देणे आणि त्यांच्याशी दुवा साधणे.

- वस्तीमधील बालक कल्याण आणि सुरक्षेबाबत सजग राहणे आणि लक्ष ठेवणे आणि तातडीच्या अल्पकालीन गरजांकरिता समन्वय/समाधानाचे व्यवस्थापन करण्यासाठी पुढाकार.
- ज्या बालकांची काळजी घेणारे नातलग नसतील अशा मुलांना तात्पुरती/दीर्घकालीन/कायमस्वरूपी देखरेख उपलब्ध करून देण्यासाठी चाईल्डलाईन 1098/बाल कल्याण समिती/जिल्हा बाल संरक्षण कक्ष समवेत समन्वय

- प्रशासनात पंचायत साह्य, कोविड-19 मदत उपाययोजना (अत्यंत गरजू कुटुंबांना रेशन-पोत्यांचे वाटप, निर्जंतुकीकरणासाठी मदत/गावात ब्लिचिंग, लसीकरणाचे महत्त्व पटवून देण्याकरिता जनजागृती, चुकीच्या समजुती दूर करणे आणि लसीकरण शिबिरांचे आयोजन करण्याकरिता साह्य इत्यादी)

- प्रत्येक मूल शाळेत परत येईल याची खातरजमा ठेवणे. शाळा पुन्हा सुरू होणार असल्याविषयी बालक आणि पालकांमध्ये/ये जागरूकता निर्माण करणे. वस्तीत परतलेली आणि शाळेत प्रवेशाच्या प्रतीक्षेत असलेली मूलं शोधणे. शाळेत शक्य तितक्या कोविड-19 उपाययोजना राबवण्यात आल्याची खातरजमा करावी.

व्हीसीपीसीद्वारे बाळगण्यात येणारी दक्षता आणि सावधगिरी

- गावात कोविड-19 लसीकरण मोहीम आयोजित करण्यासाठी ग्राम पंचायत/सरपंच यांच्यासमवेत चर्चा करा आणि पाठपुरावा करा.
- माहिती गोळा करा आणि कोविड-19 उपाययोजना तसेच समाज कल्याण साह्य सेवा संबंधी सुविधा उपलब्ध करून द्या
- विलगीकरण केंद्र, सार्वजनिक वितरण सेवा दुकाने इत्यादींवर देखरेख ठेवा

- लसीकरणविरुद्धच्या गैरसमजुती खोडून काढणे - घरी भेट देऊन, व्हॉट्सअप, अन्य संपर्क माध्यमांतून

- प्रत्येक मूल शाळेत परतत असल्याची खातरजमा करावी
- शाळा सुरु होत असल्याची जनजागृती बालक आणि पालकांत करावी
- वस्तीत आलेल्या सर्व मुलांचा शोध घ्यावा आणि कोणाला शाळेत प्रवेश घ्यायचा आहे ते पाहावे
- शिक्षकांना वर्गाची स्वच्छता करण्याकरिता साह्य करावे जी बालके शाळेत परतलेली नाहीत, त्यांचा पाठपुरावा करावा
- कोविड-19 उपाययोजना नीट राबविण्यात आल्याची खातरजमा ठेवावी (पाणी, साबण, शारिरीक अंतर)
- बालकांना कोणती आव्हाने/समस्यांचा सामना करावा लागतो आहे ते जाणून घेण्याकरिता नियमितपणे शाळेला भेट द्यावी

- योग्य लसीकरण, पूरक पोषण, आरोग्य तपासण्या वेळेवर होत असल्याची खातरजमा करण्यासाठी अंगणवाडी केंद्राला नियमित (दर महिन्याला) भेट देणे
- अंगणवाडी केंद्राची सेवा मिळण्यापासून कुटुंबे वंचित राहत नाहीत याची खातरजमा ठेवावी
- कुटुंबातील नवकिशोरांचे लसीकरण होत असल्याची खातरजमा ठेवा
- अंगणवाडी कार्यकर्ती घरी भेट घेण्यासाठी आल्यास तिला साह्य करा

- कुटुंब आणि वस्तीच्या संरक्षक कवचाबाहेर जाणाऱ्या मुलांना अटकाव करणे आणि सावध राहणे. (बाल विवाह आयोजित करणे, अमली पदार्थांचे सेवन करणारी बालके, सट्टा आणि लॉटरींग, शाळेत न परतलेली बालके, पालकांसमवेत कामावर जाण्याकरिता शाळा बुडवणारी बालके इ.)
- प्रकरणे नोंदवणे, नोंद घ्यायला लावणे (चाईल्डलाईन 1098 / पोलीस / डीसीपीयु / सीडब्ल्यूसी)

- (घरी भेट दिल्यावर) वस्तीतील जोखीम घेऊन राहणारच्या व्यक्तींचा शोध घ्या (एकल पालक, रोजगाराशिवाय राहणारी कुटुंबे, सार्वजनिक पुरवठा सेवा उपलब्ध नसणे, दिव्यांग, मानसिक आजार इ.)
- कोविड-ग्रस्त रुग्णांच्या कुटुंबांना साह्य करणे
- सामाजिक संरक्षण योजना (मध्यान्ह भोजन, सार्वजनिक पुरवठा सेवा, मनरेगा, कोविड मदत उपाययोजना इ) ना जोडून देणे

पालक गमावल्याने बालकांना वाटत असलेल्या दुःखाविषयी त्यांच्यासोबत बोलणे

मृत्यू आणि शोक हा मानवी आयुष्याचा भाग आहे, मात्र जीवनात होणाऱ्या हानीविषयी शोक व्यक्त करणे ही क्लिष्ट प्रक्रिया आहे. बालकांशी मृत्यू आणि शोकाबद्दल बोलताना पालक/काळजीवाहक/शिक्षकांनी काही गोष्टींचे भान राखावे

- ✓ मृत्यू आणि झालेली हानी याविषयी बोलताना सोप्या आणि स्पष्ट शब्दांचा वापर करावा. मृत पावले, मृत्यू अशा शब्दांचा वापर करावा. मृत्यू अटळ असल्याने त्याचे महत्त्व मुलांना समजले पाहिजे.
- ✓ तुमच्या बालकाचे म्हणणे ऐकून घ्या आणि त्याला मायेने शांत करा. काहींच्या मनात प्रश्न असतील, काही प्रतिसाद देणार नाहीत, काही रडतील. काहीही असू द्या, या प्रक्रियेतून त्यांना जाऊ द्या आणि त्यांच्याकरिता शारीरिक आणि मानसिकदृष्ट्या आधार देण्यासाठी तयार रहा
- ✓ जे नुकसान झाले, त्याविषयी संवाद निर्माण करा, त्वरीत आणि काही महिने आणि वर्षांनंतर.
- ✓ तुमच्या बालकाला (ते लहान असले तरीही) शवयात्रेत आणि अंतीम संस्कारात भूमिका बजावू द्या. समोर घडणाऱ्या संस्कारांची माहिती आणि महत्त्व त्यांना समजवून सांगा.

- ✓ सर्वांनी एकत्र येऊन गमावलेल्या प्रियजनांची आठवण जागवावी, जेणेकरून मूल एकाकी राहणार नाही (प्रिय स्मृतींची आठवण काढावी)
- ✓ शोक व्यक्त करण्यासाठी ठरावीक कालावधी किंवा पद्धत नसते. शोक ही जटील प्रक्रिया आहे, त्यात विचार, भावना आणि वर्तन सामावलेले असते.
- ✓ बालकाची काही चूक नाही, याची जाणीव त्याला करून द्या. मृत्यूपुढे कुणाचे काही चालत नाही, हे बालकाला समजावून सांगा, त्यात कोणाची चूक नसते, कायम चेहरा लांब ठेवून किंवा भावना लपवण्याची गरज नसल्याची जाणीव काळजीवाहू पालकांनी बालकांनी करून द्यावी

बालकांना वाटत असलेल्या दुःखाविषयी त्यांच्यासोबत बोलणे

- ❌ मुलांपासून शोक लपवू नका. वैयक्तिक हानी झाल्यानंतर रडणे किंवा उदास वाटणे सामान्य बाब असल्याची माहिती बालकाला करून द्या (लिंग किंवा वय काहीही असो)
- ❌ नियमित दैनंदिनीत बदल करू नका. लवकरात लवकर बालकाची नियमित दैनंदिनी, किमान बदल करत पूर्ववत करण्याचा प्रयत्न करा
- ❌ मृत्यूमुळे हसण्यावर गदा येते असा विचार करू नका. हसणे हे दुःख भरून काढण्याचे चांगले साधन आहे. आपल्या प्रियजनांसमवेत स्मृती/प्रिय क्षण शेअर करणे, हसणे-खिदळणे हे गमावलेल्या व्यक्तीची तुमच्या आयुष्यातील महत्त्व अधोरेखित करतात.

वर्तुळे:

ही नात्यांचे संवर्धन करण्याची, बोलण्याची सुरक्षित जागा, भावनांचे आदान-प्रदान करण्याची, चर्चा करण्याची, अमान्य करण्याची, कशावरही प्रतिबिंबित होणारी बालकांशी निगडीत प्रक्रिया आहे

वर्तुळात बसणे: सर्व सहभागीदार एकमेकांना पाहू शकतात. वर्तुळात एकत्र बसल्याने समानतेवर भर राहतो (प्रत्येक जण केंद्रापासून दूर राहतो), आणि संपर्कात राहतो

वर्तुळ राखणे: सुरक्षित, आदरयुक्त आवाजाचा स्वर राखण्यासाठी जबाबदार, प्रक्रियेला पाठबळ देणे आणि झटपट सूचना सादर करणे

मूलभूत नियम: आदराने ऐका, आदराने बोलाय उद्देश चांगला ठेवाय, गोपनीयता

मध्यवर्ती घटक: मध्यवर्ती घटक ऊर्जा केंद्राचे प्रतिनिधित्व करतो. वर्तुळ ही एक खास जागा असल्याची जाणीव करून देतो, सहभागीदारांना डोळ्यांच्या विश्रांतीची जागा करून देतो, लक्ष एकवटून घेतो. वर्तुळाभोवती सहजीवन निर्माण करते.

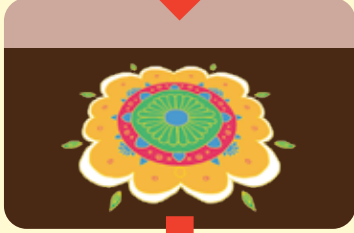
टॉकिंग पीस (बोलकी वस्तू): बोलण्याची पाळी कोणावर आहे, हे दर्शवणारी वस्तू, इतरांनी ऐकावे. ज्याच्या हातात टॉकिंग पीस (बोलकी वस्तू) आहे त्यानेच बोलावे.

वर्तुळे:

वर्तुळाचे नियोजन करण्यासाठी कृती टप्पे

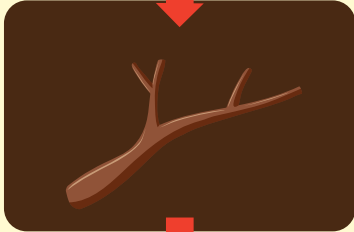
वर्तुळ प्रमुखाने संपूर्ण प्रक्रिया पूर्ण करण्यासाठी जागेवर लवकर हजर रहावे

वर्तुळ प्रमुखाने सहभागीदार येण्यापूर्वी मध्यवर्ती घटक तयार करावा

सहभागीदार बैठकीत सामील होत असताना, वर्तुळ प्रमुखाने मुलांचे स्वागत करून त्यांना वर्तुळात शांत बसण्यास सांगावे आणि सर्व मुलांनी समुहात सहभागी होईपर्यंत अन्य मुलांनी डोळे बंद करून बसावे

टॉकिंग पीस (बोलकी वस्तू) सादर करा आणि समूहाला मूलभूत नियमांची माहिती करून द्या

वर्तुळ प्रमुखाने वर्तुळ प्रक्रियेची सुरुवात करावी, सर्वांसाठी वचन वाचून दाखवावे, त्यावर आधारित प्रश्न तयार करावा आणि डावीकडून-उजवीकडे टॉकिंग पीस (बोलकी वस्तू) सहभागीदारांकडे फिरवून त्यांना (एकावेळी एकाला) बोलण्याची संधी द्यावी (सुरुवात वर्तुळ प्रमुखापासून)

प्रत्येक वर्तुळात मार्गदर्शनपर प्रश्न असावेत.
उदहरणांकरिता खालील पानाचा संदर्भ घ्या''

''मार्गदर्शन

1. सुरुवात : वर्तुळाची दिशा ठरवण्यासाठी प्रमुखाने वर्तुळ विषयावर कविता/उतारा/लघुकथा तयार करावी. वर्तुळाची सुरुवात महत्त्वाची असून त्यामुळे वर्तुळ चर्चेचा सूर सकारात्मक आणि अर्थवाही राखण्यास मदत होते, तिचा उपयोग नंतरच्या टप्प्यातही करता येईल.

2. चेक इन : आज तुमची तब्येत कशी आहे?

3. मुख्य वर्तुळ प्रश्न : 3-4 प्रश्नांच्या फेर्यांनी संकल्पनेचा शोध घ्यावा आणि विविध विषयांचे आदान-प्रदान करा. संदर्भाकरिता खाली काही प्रश्न दिले आहेत.

4. फेरी संपवणे: फेरी तपासण्यासाठी वर्तुळ प्रमुखाने पुन्हा प्रश्न विचारावे

वर्तुळाच्या माध्यमातून वेगवेगळ्या संकल्पनांचा शोध घेणे

हानी / दुःख / वाईट वाटणे / इजा होणे / हिंसा

- काय झाले होते?
- त्यावेळी मनात कोणते विचार आले, कसे वाटले?
- तेव्हापासून कसा विचार मनात येतो?
- कोणावर प्रभाव पडला आणि कशाप्रकारे?
- निराळ्या पद्धतीने स्थिती कशी हाताळावी?
- स्थिती नीट होण्याच्या दृष्टीने काय होणे आवश्यक आहे किंवा आगामी काळात स्थितीत कशाप्रकारे सुधारणा होऊ शकेल?

कृतज्ञता आणि कौतुक

- तुमच्या अंगातील कोणत्या गुणांचे कौतुक वाटते?
- अलीकडे कोणत्या स्थितीत स्वतःचे कौतुक वाटले?
- जीवनातील अलीकडची एखादी स्थिती / प्रसंग ज्याबद्दल स्वतःला भाग्यवान मानता?
- तुमच्या जीवनात एखादी व्यक्ती आहे का, जिच्याबद्दल कौतुक / कृतज्ञता व्यक्त करावी वाटते आणि त्यांनी कशाप्रकारे प्रेरित केले?

टीम / समूह उभारणी

- समुहाचा भाग होताना छान वाटलं तेव्हाचा अनुभव सांगता येईल का?
- आपल्या अनुभवावर आधारीत स्वतः या समुहाचा भाग असल्याची जाणीव कधी झाली?
- हा समूह कायम ठेवण्याकरिता कोणते मूल्य महत्त्वपूर्ण ठरले?
- हा समूह / टीममधील असे एखादे मूल्य ज्याविषयी कौतुक वाटते आणि प्रकर्षाने जाणवते?
- टीम / समूह सदस्याचे एखादे मूल्य ज्याविषयी खरे कौतुक वाटते आणि या व्यक्तीने या मूल्याचे दर्शन घडवल्याचे उदाहरण सांगा.
- या समुहात कोणते मूल्य रुजवावे असे तुम्हाला वाटते?
- या समूहाच्या उद्दिष्टाच्या दिशेने काम करण्यासाठी तुमच्या वचनबद्धतेबद्दल काय सांगाल?

दीर्घकाळानंतर भेट घेणे

- अत्यंत आनंदी क्षणाविषयी आम्हाला माहिती द्या आणि आपण शेवटचे भेटलो, तेव्हापासून आयुष्यातील आव्हानात्मक प्रसंग?
- मागील दोन वर्षातील एखादा प्रसंग / घटना, जेव्हा तुम्हाला पुढे येऊन धाडसी निर्णय घ्यावे लागले?
- मागील दोन वर्षात तुम्हाला कशामुळे चिंता वाटली? कशामुळे आशादायक वाटले?
- या आठवड्यात कशाची प्रतीक्षा पाहत आहात?

बालके शाळेत परतत असल्याची खातरजमा आपण करावी

ही महासाथ प्रामुख्याने बालकांकरिता कठीण होते.

खेळणे बंद

शिक्षण सुरु
ठेवण्यात आव्हाने
होती

मित्र परिवाराला भेटू
शकत नाही

भूक

काळजी आणि भीती

प्रियजनांना
गमावणे

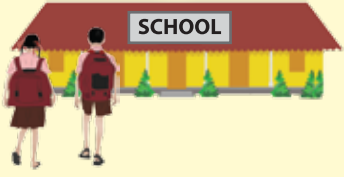
- मूल कामावर जाऊ लागले तर घरच्या स्थितीत काहीशी आणि तात्पुरती सुधारणा होऊ शकते
- शिक्षण हा मूलभूत असून- भविष्यातील आकांक्षाना साह्य करणे, सामाजिकीकरण, मनोरंजन आणि खेळ, टीम वर्क, पोषण. शाळा ही एक सुरक्षित जागा आहे.

परस्परांना साह्य करण्याचे वचन घेऊया आणि आपल्या वस्तीमधील सर्व बालकांना शिक्षण मिळेल,
त्यांच्या सुरक्षेची खातरजमा करू एकत्र, चला चर्चा करू आणि टप्पे जाणून घेऊ

- विद्यार्थ्यांकरिता कोविड-19 सुरक्षात्मक उपाययोजना राबविण्याकरिता शाळा कर्मचाऱ्यांना साह्य करणे
- वस्तीमधील स्वयंसेवकांचा शोध घेणे, पुढील बाबींसाठी: बालकांना शाळेत परतण्याकरिता तसेच अभ्यासातील अडचणींकरिता उजळणी वर्ग आयोजित करणे
- वर्तुळ प्रक्रियेच्या माध्यमातून बालकांची एखादा विषय/अडचण/समस्या/आवडीचा आनंद विषयी भावना जाणून तसे वातावरण तयार करा

आपली बालके सुरक्षित वातावरणात शाळेत परत येतील याची एकत्रित खातरजमा करूया (टप्पे)

- शाळा पुन्हा सुरु होणार असल्याबद्दल बालके तसेच पालकांमध्ये जनजागृती करणे.
- वस्तीमधील सर्व मुलं परतली असल्याचा शोध घेणे आणि बालकांना शाळेत प्रवेश घेण्याकरिता मदत करणे
- नियमित स्वच्छतेकरिता शिक्षकांना साह्य आणि पाठबळ देणे: वर्गाचे निर्जंतुकीकरण करणे
- सर्व शाळा कर्मचारी आणि काळजीवाहकांचे लसीकरण झाल्याची खातरजमा ठेवणे
- शाळेत कोणती बालके गैरहजर आहेत किंवा नियमित उपस्थित नसतात हे तपासण्यासाठी दररोज भेट देणे

समाजात वावरताना शारीरिक अंतर राखणे: उपलब्ध स्रोत लक्षात घ्या, चर्चा करा आणि शाळेत शारीरिक अंतर कसे राखले जाईल याची खातरजमा ठेवा

- विद्यार्थ्यांना जमिनीवर किंवा बाकावर बसवताना एकमेकांपासून अंतरावर बसवा, शक्य असल्यास मधल्या सुट्टीत आणि जेवणाच्या सुट्टीच्या वेळा ठरवून घ्या
- शाळा सुरु आणि बंद ठेवण्याच्या वेळाधदिवस ठरवा. सर्व शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांना एकाच वेळी एकत्र आणण्याचे टाळा
- वर्ग मोकळ्या आवारात किंवा शक्य तितकी हवा खेळती राहिल अशा ठिकाणी भरवा

मुखपट्टी/मास्क वापरा: वर्गात किंवा मोकळ्या हवेत सर्वजण मुखपट्टी/मास्क वापरत असल्याची खातरजमा करा

स्वच्छता राखा: बालकांना हात चांगल्याप्रकारे धुण्याकरिता आणि अधून-मधून साबण-पाण्याने धुण्याकरिता प्रेरित करा.

स्वच्छतेचे नियम विद्यार्थ्यांनी पाळावे याकरिता मजेदार स्मरणपत्रे/पत्रिका तयार करण्याकरिता विद्यार्थ्यांना सहभागी करून घेता येईल.

एखाद्या विद्यार्थ्यात कोविड लक्षणे दिसत असल्यास

- **कोविड-19** लक्षणे पडताळणे: ताप, कफ आणि थकवा. अन्य लक्षणांत श्वासोच्छ्वास करण्यात अडथळा, छातीत वेदना किंवा ताण, स्नायू किंवा अंगदुखी, डोकेदुखी, चव किंवा गंध हरपणे, गोंधळात पडणे, घशाला सूज, नाक चोंदणे किंवा वाहणे, डायरिया, गरगरल्यासारखे होणे आणि उलट्या होणे, ओटीपोटात वेदना आणि त्वचेवर चट्टे येणे
- शाळेत विशिष्ट खोली मोकळी ठेवा, जिथे बालक प्रतीक्षा करू शकेल (खोलीत हवा खेळती असावी)
- विद्यार्थ्यांना आजारी असल्याची किंवा कोविड-19 लक्षणांची जाणीव झाल्यास, त्यांनी या खोलीत जावे. तिथून विद्यार्थ्यांना पालक/काळजीवाहक त्यांना घेऊन जाऊ शकतील. कालांतराने ही खोली स्वच्छ, निर्जंतुक करून घ्यावी

